

Petrik Emese

A TEHETSÉG: ÉLETFORMA

Talent: a form of life

Hódi Sándor: *A tehetség kérdőjelei*. Tanulmányok, előadások, interjúk. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. Zenta, 2009

A tehetség fogalma az átlagot számottevően meghaladó, kivételes adottságot foglalja magában. Az emberi adottságok és képességek sokrétűek, melyek a mindenkori társadalmaktól függenek; ezek mit emelnek ki értékként, mit neveznek meg követendő mérceként. Mindig és minden téren vannak, akik átlag feletti képességekkel bírnak. „A tehetség potenciát, lehetőséget, ígéretet, reményt, esélyt jelent valamelyik emberi tevékenységi körben olyan kiemelkedő teljesítményre, amely társadalmilag hasznos, és/vagy amely megelégedéssel, örömmel, sikerélménnyel járhat elérője számára.” (Czeizel Endre) A zsenik azon képességek összességével rendelkeznek, melyek révén kiugróan magas teljesítményre képesek, adottságaik mellett hatalmas lélektani serkentőerő lakozik bennük, s életük minden pillanatát betölti az általuk vállalt feladat- és küldetésstudat.

A képességek a család, az iskola és a kortársak háromszögében bontakoznak ki, menet közben megtapasztalva a legnehezebb ellenerőt: azt, hogy az átlagos intellektusú emberek többsége általában elutasító, sőt kifejezetten ellenséges, amikor tényként tapasztalja a tehetségesebbek szellemi többletét. Ez a belső érték pénzzel nem vásárolható meg, és a hatalom pozíciója révén sem sajátítható el.

Miből adódik ez az ellentét, azaz mi által volna megszüntethető? – teszi fel a kérdést a szerző, és válaszában megvilágítja az emberi pszichológia mechanizmusát. A belső feszültség a társadalom tagolódásából, illetve a különböző társadalmi rétegek közötti átjárhatóság hiányából adódik, mert az érvényesülés terén esélyegyenlőtlenségek mutatkoznak, abból kifolyólag, hogy az emberek óriási többsége nem kerülhet olyan helyre, ahol képességeit megfelelően kibontakoztathatná. A társadalom „vezetői”, a hatalmon lévők nehezen viselik el a náluk teljesebb szellemi értékrendű embereket, akiknek belső feszültségét kizárólagos alá- és fölérendelési viszonyban való gondolkozásukkal rekesztik meg. Ha elismernék mások szellemi fölényét, nemcsak saját hatalmi pozíciójukat éreznék veszélyeztetve, hanem önértékelésüket és nagyzási téveszméiket is, hisz a tehetségek szuverén egyéniségek, akik teljesítményükkel hitelesítik magukat, és nincs szükségük látszatszerepekre. Ők tudásukkal, munkájukkal kívánják mások elismerését és megbecsülését kivívni.

A tehetségek életútja fokozottan próbatételekkel tűzdelt, és kibontakozásuk sajnálatos módon szélsőségekhez kötődnek. Történelmi tények igazolják, hogy a szellemi élet tehetségei, akik az emberiség jövőjén munkálkodnak, a politikai hatalom, a pénzvilág, a hadiipar szolgálatába állnak, vagy magányos értéktelmentővé válnak, akiknek szellemi tevékenységét a későbbi korok igazolják. A tehetségeknél olyan pszichológiai természetű próbatételek kerülnek fokozottan előtérbe, mint az emberi gyarlóság tényezői, intrikák, személyeskedések, taktikázások, felébredő zsarnokság, hiúság, mérhetetlen becsvágy, kapzsiság..., melyek próbára teszik a lélek tisztaságát. A kényszerpályásokat e lélektani gyengeségek megalkuvásra kényszerítik. A közvélemény csak azokat tartja tehetségesnek, akiknek teljesítménye egybeesik a társadalom értékrendjével.

A világhírű nagy felfedezők köréből, ahol a tudományos ambícióhoz politikai és katonai körökkel való alkukötésre került sor, Hódi Sándor kiemeli Teller Edét, aki chicagói egyetemi állása mellett a szuperbomba megtervezésével foglalkozott, továbbá Wigner Jenő nukleáris laboratóriumát, ahol a tudós urándúsítással és plutónium-előállítással kísérletezett, valamint Neumann Jánost, aki a számítógép és a fegyverfejlesztés megszállottjaként elszánt támogatója lett a katonai-hadiipari köröknek. Pszichológusként – az emberiség fejlődésének szemszögéből – tudományos érdemüket vitathatatlanak tartja, míg a morális aggályok fenntarthatóak tevékenységükkel kapcsolatban. Ők a hatalom és a társadalom ünnepeit. A másik lehetőség, melyet a társadalom a nem megalkuvókra rákényszerít, az elszigeteltség, a mellőzöttség, a magányra ítéltetés. Csontvári Kosztka Tivadar, Kőrösi Csoma Sándor, Székely Bordeaux professzor és sorstársaik, belső lelki hangjukat követve, küldetésüket a természet rendjével összhangban teljesítik. Névtelenül vívják küzdelmüket, az emberi közösség mellőzöttsége és a hatalom üldöztetése válik sorsukká, halálukat sokszor rejtély fedi, sőt, a társadalom megbélyegzettjeiként gyakran az örült jelzöt is magukon kell viselniük – alaptalanul. Hódi e témakörben felhívja a figyelmet Czeizel Endre *Sors és tehetség* című tanulmánykötetére, melyben a szerző huszonegy nagy magyar költő testi-lelki alkatsajátosságainak megnevezésére vállalkozott; többek között Aranyéra, Balassiéra, Petőfiére, Kassákéra, Weöres Sándoréra, Adyéra, illetve Friedrich Weissensteiner *Zsenik gyermekei* című kötetére, melyben esettanulmányok alapján híressé vált tehetséges emberek gyerekeinek – pl. August von Goethe, Anna Freud, Erika és Klaus Mann – sorsát mutatja be.

Hódi Sándor gyakorló pszichológusként vizsgálja, hogy a mindenkor társadalom mit vél értéknek. Ha a sűrűállományt tekintik tőkének, miért nem akarják a több ezer éves célt megvalósítani? Azt az elképzelést, melyet Platón fogalmazott meg i. e. 393-ban, hogy a legkiválóbb értelmi képességű emberek kerüljenek a legmagasabb szintű állami funkcióra, mindmáig nem sikerült megvalósítani. Az európai kultúrában fél évszázada tart folyamatosan az értékváltság, az értékzavar, az értékvákuum. Az alap kifejezés nem az értékek válságát

jelent, hanem különböző társadalmi rétegek, csoportok eltérő érték szemléletének ütközését: a zavar forrása a közösségi értékekkel, normákkal, szabályokkal való szembehelyezkedésben rejlik. Nem az alapvető értékek kopnak el, hanem az érték választás, az érték közvetítés, az érték megőrzés kuszálódott össze. Hódi szerint: „A kommunista diktatúra nemcsak politikai diktatúra volt, hanem érték diktatúra: elvetette a családot és a nemzetet mint értéket, de nem állított helyükbe semmit. A szocialista értékrend és embereszmény arról szólt, hogyan lehet az embert kapcsolataiktól, kötődéseiktől megfosztani és alárendelt helyzetbe hozni. A Nyugat fogyasztói társadalma is ezt művelte. Az emberek manipulálásával, a hagyományok szétverésével, új, többnyire látszatszükségletetek kialakításával valóságos hadjáratot folytattak a korábbi értékrendekkel szemben, itt is és ott is azok megsemmisítésére törekedtek. A cél mindkét esetben az volt, hogy az emberek értéktudata minél teljesebben a politikai manipuláció áldozatává váljon. A rendszerváltással, a monetáris gazdaság térhódításával gyakorlatilag teljessé vált az értékzavar. Az új hatalmi struktúrát kiszolgáló tömegkommunikációs műsorok a mindennapi tudat befolyásolásával, az idegen értékrendnek megfelelő témák felvetésével, a közfigyelem irányításával vagy éppen elterelésével, a nyilvánosság előtt szereplők megválogatásával, a hamis értékek és szükségletek sugalmazásával jelentős mértékben hozzájárulnak az értékvesztéshez. A tudati manipuláció olyan mértékűvé vált, hogy akár kifejezett értéktagadásról is beszélhetünk, vagy ha úgy tetszik életellenességről, egészség- és családellenességről, természet- és emberellenességről.”

**„A TELJESÍTMÉNYNÉL SOKKAL FONTOSABB,
HOGY TELJES ÉRTÉKŰ ÉLETET ÉLJÜNK!”**

A szellemi képességek táptalaja a genetikai adottság, amely a biológiai alapot szolgáltatja. A személyes tényezők közül ide tartozik az érdeklődés, a motiváció, az akarat, a küzdő kitarítás, a környezeti tényezőkkel egyetemben. Sorsformáló tényező az egyén saját döntése és küldetés tudata. A tehetség kibontakozást az átlagon felüli képességek, a nagyfokú kreativitás, a vállalt feladatok iránti magas fokú elkötelezettség, valamint a véletlen és a szerencsés körülmények jellemzik. A tehetséges ember sorsa néha szenvedéstörténet. A született tehetségek nyugtalanságát és érzelmeik intenzitását a környezet fegyelmetlenségként, engedetlenségként éli meg. Nagyfokú önbizalom, függetlenségre való törekvés, energikusság, lelkesedés, kíváncsiság, kalandvágyás, játékosság, kockázatvállalás, rejtélyesség és nagy kihívások iránti vonzalom a tehetségek fő ismérve. Soha nem észlelt jelenségekre, összefüggésekre figyelnek fel. „Nem alkalmazkodnak, hanem létrehoznak, nem megtanulnak, hanem rátalálnak vagy kitalálnak” – jellemzi őket Mérei Ferenc.

„Minden gyermek valamilyen küldetéssel jön erre a világra, mondják, és ennek a megvalósításában kell őt az iskolának támogatnia” – hívja fel a figyelmet a szerző. A klasszikus iskolákban a mindenkori uralkodó párt, a miniszter vagy egy általuk kinevezett egyén mondja meg, hogy milyen tudást kell a gyerekek fejébe préselni. Másik jellemzője a hierarchikus viszonyra való nevelés. A klasszikus iskolák a diktatúrák kicsinyített másai, amelyekben még gyerekkorukban alattvalókká gyúríják az embereket – összegzi személyes és gyakorlati tapasztalatait.

Tehetséggondozó gimnáziumaink teljesítményével és módszereivel is foglalkozik. Olyan értékrendváltásra van szükség, amely a gyermek individualitását segíti kibontakozni: személyiségét kell hozzásegíteni önmaga kibontakoztatásához, megvalósításához! Nem a hiányokat kell keresni és osztályozni, hanem azokat a képességeket kell serkenteni és jutalmazni, amelyekkel rendelkeznek. A motiváció a fő tényező! A gyerekek személyiségének egészét kell figyelembe venni. A tehetséggondozás elhivatottsággal jár. Az emberi különbségeket a természet törvényei szerint természetes létállapotként fogadjuk el, és nem rangsoroló tényezőként. Közös mérce helyett mindenki saját képességeinek megfelelően részesül terhelésben. A gyengébb képességűekkel szemben nem várható el számukra teljesíthetetlen követelmény. A lexikális ismeretek osztályozása helyett felfedező, kreatív gondolkodásra, produktív munkamódszerre történik a serkentés. Az intellektuális képességeket kell folyamatossá tenni, mint életmin-tát: a tanulást, az ismeretek megszerzését; az emlékezést, az ismeretek elraktá-rozását és felidézését; a figyelem-összpontosító képességet; a logikus gondolkodást; a következtetés képességét; az absztrakciós készséget; az élénk képzelőerőt; az ismeretekkel való gazdálkodást, az információk célszerű felhasználását. Teret kell adni a speciális képességek felfedésére! Tudatosítani kell a célt, hogy az életúton való járás méltósága, kiegyensúlyozottsága a valós életcél, nem pedig a bármi áron való sikerig, az ál-célig való eljutás – temérdek árnyoldallal. A teljesítményre való törekvéskor az alapvető társadalmi elvárással szemben történik elégtétel. A teljesítménykényszerrel a megfelelni akarás kényszere lép fel és válik uralkodóvá. Az a hit, hogy ennek köszönhetően több ember szeretete és értékelése vonható be. A teljesítményre törekvők azért akarnak erősnek látszani, hogy ne derüljön ki gyámoltalanságuk. Azért igyekeznek mások fölé kerekedni, mert nincsenek igaz érzelmi kötődéseik, nem érzik otthon magukat a világban. Pszichológiai aspektusból nézve: „Ahhoz, hogy keményen hajtsunk, meg kell vetni magunkban és másokban a bizonytalanságot, gyengédséget, gyámoltalanságot. A hajtás érzete tartja fenn azt az illúziót, hogy értékesek, »siker-esek« és a „társadalom megbecsült tagjai vagyunk”. A külső elvárás mögött belső lelki gyengeség uralkodhat: nagy kínok között megmutatkozhat a valódi én. A személyiségzavarok nem múlnak el, kényszeres viselkedésben, depresszióban, drogban, alkoholizmusban, ferde szexuális hajlamokban, öngyilkossági kísérletben manifesztálódhat. A gyerekkori szeretethiány, magárahagyatottság

érzése, elutasítás élménye manifesztálódik. Amint kikerülnek a reflektorfényből, a háttérben leselkedik a depresszió, az üresség és az elidegenedetség, létezésük értelmetlenségének érzése. Az illúzió érzését szerte kell oszlatni, mert a belső lelki értékek: a szeretet, az igaz barátság, a közösségi igények, a szilárd önazonosság-tudat, a közösségi-társadalmi szerepvállalások nem vehetőek meg pénzért, és nem teremthetőek meg a hatalom önkényével. A valós kihívás nem a külső elvárásokból adódik, hanem a személyiség sajátosságainak kibontásából. Fájdó sebet nem lehet a siker kábulatával gyógyítani. A hiányérzetet nem lehet pótszerekkel helyettesíteni. Akiket csak a siker táplál, azoknak a hullámvölgygel is számolniuk kell, különben menthetetlenül bekövetkezik az érvetés tragédiája. „A teljesítménykényszer nemcsak valódi énünktől foszt meg, hanem elszigetel. Ne a hamis én köré szervezzük életünket! Egészében nézzük az embert, és fejlődésének egészéről gondoskodjunk” – adja meg korunk legaktuálisabb útravalóját Hódi Sándor *A tehetség kérdőjelei* című kötetében. A bölcsék nagy életigazságát szívleljük meg: bár mindannyian a csúcs meghódítására, életcéljaink megvalósítására törekszünk, a cél tulajdonképpen maga az út!